

Aneta Bołdyrew

Rodzina burżuazji warszawskiej i jej obyczaj : druga połowa XIX i początek XX wieku", Mariola Siennicka, Warszawa 1998 : [recenzja]

Piotrkowskie Zeszyty Historyczne 4, 253-256

2002

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

cja tę kontrolę czyniła? Może raczej powinniśmy mówić o okolicznościach, sprzyjających bądź nie. W historii wojen grecko – perskich Maraton, Salamina i Plateje to dla Składanka „epizody przejściowe” (s. 131). Ten zwrot szczególnie jest niestosowny w przypadku bitwy pod Platejami, w której zginął naczelny wódz Persów Mardoniusz, a jego armia poniosła olbrzymie straty. Niezręczne jest zdanie, w którym czytamy o pokonaniu przez Persów **barykady** w Termopilach (s. 127). Niezrozumiałe jest stwierdzenie, że „**hellenizacja** oznaczała **orientalizację** myśli greckiej” (s. 179). Partowie nie byli dynastią (s. 179), ale grupą plemion. Niekiedy przejrzysty tok narracji zakłócony zostaje zbędnym wywodem etymologicznym. Oto tylko jeden przykład – „... Sargon wkroczył na ziemie irańskie. W Parsua ściągnął trybut z Pannów Miast. Asyryjski dokument wymienił ich 26, z których większość nosiła imiona irańskie, podane jedynie w formie akadyjskiej, np. ak. Uaksatar < ir. *Huḫsatra*; ak. Bagparna < ir. *Bagafarna*; as. Satarpana < *Xšaδrapana/ Huvaxšatra*; ak. Masdakku < ir. *Mazdaka* = Mazda ...” (s. 67).

Edycja książki nie jest najlepszą wizytówką wydawnictwa Orient. Na prawie trzystu stronach spotykamy jedynie trzy mapki (s. 47, 133, 227), o banalnej, podstawowej treści. Pisownia terminów greckich jest niedokładna – wielokrotnie brakuje akcentów (np. s. 18, 21, 22, 23). W całej pracy znajdujemy liczne błędy literowe (np. s. 30, 67 – patrz cytaty powyżej, 87, 100, 119, 126 – tu dwukrotnie, 150, 154 – dwukrotnie, 157, 168, 169) i ortograficzne (np. s. 87, 88, 93, 94).

Czas na podsumowanie. *Historia Persji* Bogdana Składanka jest popularnonaukową syntezą, dostarczającą Czytelnikowi sporo wiedzy o dawnych dziejach Persji. Jej ocena nie może być jednoznaczna. Z jednej strony jest to obowiązkowa lektura dla każdego zainteresowanego historią tej starożytnej monarchii – o braku niewielkiej konkurencji wspominałem na samym początku tego tekstu. Jednak w każdym miejscu lektura ta musi być uważna i ostrożna.

Paweł Filipczak

Mariola Siennicka, *Rodzina burżuazji warszawskiej i jej obyczaj: druga połowa XIX i początek XX wieku*, Warszawa 1998, Wydawnictwo DiG, ss. 134.

Utrwalenie na gruncie współczesnej polskiej historiografii postulatów francuskiej szkoły „Annales” w ramach badań nad historią rodziny, życia codziennego, przemian obyczajowych i społecznych owocuje od dłuższego już czasu kolejnymi publikacjami wybitnych specjalistów z całego kraju. Wprawdzie pierwsze prace poświęcone polskiej rodzinie powstały w latach siedemdziesiątych, ale koncentrowały się one wokół społeczności staropolskich lub XIX-wiecznych rodzin chłopskich. Lata dziewięćdziesiąte przyniosły ze wszech miar interesujące i godne polecenia prace o obrazie polskiej rodziny ziemiańskiej. Publikacje te to w zasadniczej mierze zbiory artykułów pod red. J. Leskiewiczowej (w ramach wydawnictwa *Spoleczeń-*

stwo polskie XVIII/XIX wieku) oraz A. Żarnowskiej i A. Szwarca¹. Wydana przez wydawnictwo DiG praca Marioli Siennickiej *Rodzina burżuazji warszawskiej i jej obyczaj: druga połowa XIX i początek XX wieku* jest próbą wypełnienia luki w dziedzinie obyczaju życia rodzinnego polskiej burżuazji. Autorka podjęła ten temat w zakresie życia zamożnego mieszczaństwa w dziewiętnastowiecznej Warszawie.

Recenzowana książka składa się z czterech rozdziałów poprzedzonych wstępem, w którym autorka szczegółowo omawia problematykę i metody pracy, a także bazę źródłową i literaturę przedmiotu. W kolejnych częściach pracy omówione zostały: portret warszawskiej burżuazji XIX i początku XX wieku, powstanie rodziny i zawarcie małżeństwa, rozwój rodziny związany z pojawieniem się potomstwa oraz życie rodzinne na tle obyczaju ogólnego.

Wprowadzając czytelnika w krąg warszawskiej burżuazji, autorka przedstawia jej genezę, aktywność gospodarczą, kontakty i rodzaje zależności z pozostałymi grupami społecznymi. Szczególną uwagę zwraca również na położenie prawne, w tym zwłaszcza ludności żydowskiej. A ta, jak podaje Siennicka, stanowiła w latach dziewięćdziesiątych ponad jedną trzecią całej ludności miasta, jak i jego najzamożniejszej części.

Rozdział poświęcony zawieraniu związku małżeńskiego i powstaniu nowej rodziny przynosi sporo informacji statystycznych podających przeciętny wiek nowożeńców, długość trwania związków, ilość rozwodów. Interesujące szczególnie są te partie wykładu, które prezentują starania asymilacyjne rodzin pochodzenia niemieckiego czy żydowskiego poprzez wchodzenie w związki małżeńskie z Polakami.

Sledząc pozycję dziecka w rodzinie autorka akcentuje współdziałanie w wychowaniu domowym zarówno matki, jak i ojca, a także dalszych krewnych. W świetle materiałów źródłowych widać, że ojcowie mimo ograniczonej ilości czasu związanej z licznymi obowiązkami, przynajmniej w znacznej części nie dystansowali się od obowiązków rodzicielskich. Jako osobne zagadnienia autorka omówiła proces edukacji dziewcząt i chłopców, zwracając uwagę na wzorce wychowawcze przekazywane młodemu pokoleniu i zasób wiedzy, jaki przyswoić mieli potomkowie warszawskiej elity finansowej. Podkreślając fundamentalne znaczenie edukacji lingwistycznej autorka zwraca uwagę na powody eksponowania tej dziedziny wiedzy w procesie dydaktycznym – we wzorcu kształcenia chłopców decydowały względy czysto praktyczne, w edukacji dziewcząt – uleganie obowiązującej modzie.

W rozdziale IV autorka skoncentrowała się na aktywności towarzyskiej i kulturalnej rodziny z uwzględnieniem pozycji i funkcji pełnionych przez pana i panią domu. Analizuje również życie religijne burżuazji warszawskiej i znaczenie obrzę-

¹ *Kobieta i edukacja na ziemiach polskich w XIX i XX wieku: zbiór studiów*, red. A. Żarnowska, A. Szwarc, t. I-II, Warszawa 1992; *Kobieta i kultura życia codziennego. Wiek XIX i XX. Zbiór studiów*, red. A. Żarnowska, A. Szwarc, Warszawa 1997; *Kobieta i kultura. Kobiety wśród twórców kultury intelektualnej i artystycznej w dobie rozbiorów i w niepodległym państwie polskim. Zbiór studiów*, red. A. Żarnowska, A. Szwarc, Warszawa 1996; *Kobieta i społeczeństwo na ziemiach polskich w XIX wieku, zbiór studiów*, red. A. Żarnowska, A. Szwarc, Warszawa 1996.

dów – chrztów, świąt religijnych czy pogrzebów. Osobnym zagadnieniem jest problem więzi emocjonalnej w rodzinie, który mimo wcześniejszych zapowiedzi potraktowany został marginalnie. Już sama objętość rozdziału – jedna strona – wskazuje, że autorka nie przeprowadziła badań dotyczących sfery uczuć między małżonkami, ich życia intymnego, miłości macierzyńskiej i ojcowskiej. Prezentowane wnioski nie znajdują merytorycznego uzasadnienia i co najwyżej można je potraktować jako zapowiedź nowego problemu badawczego, który mógłby stać się tematem odrębnego opracowania.

Konkluzją IV rozdziału jest odpowiedź na pytanie, czy warszawskiej burżuazji udało się stworzyć własny system wartości i norm obyczajowych, wyróżniających ją spośród innych grup społecznych. Autorka stawia tezę, że na skutek różnic w pochodzeniu etnicznym, religijnym, kulturowym burżuazja w Warszawie była wybitnie niehomogeniczna, co było zasadniczym powodem hamującym powstanie wzoru stylu życia polskiego burżua. Więcej – w świetle zachowanych przekazów widać wyraźnie, że zamożni warszawscy mieszczaństwo dążyli raczej do zbliżenia z polskim ziemiaństwem niż np. burżuazją zachodnioeuropejską. Niewątpliwym powodem takich tendencji jest wyjątkowo trwale zapisany w polskiej tradycji szczególnie kult posiadania ziemi i mocno eksponowana rola posiadaczy ziemskich.

Niestety, mimo zapowiedzi we wstępie, autorka nie wykorzystuje w większej mierze literatury z zakresu ekonomii, socjologii czy etnologii dotyczącej podjętej tematyki. W części literaturę stricte historyczną uzupełniają opracowania z zakresu demografii, ale to za mało, by mówić o interdyscyplinarnym charakterze pracy². Brakuje również dokładniejszego omówienia różnic w funkcjonowaniu rodziny i modelowaniu zasad regulujących jej egzystencję w domach burżuazji pochodzenia polskiego, żydowskiego i niemieckiego. Sygnalizowanego procesu polonizacyjnego nie można bowiem przeceniać; występował on wszak z różnym natężeniem w poszczególnych rodach. Sprzyjał wprawdzie znacznemu ujednoczeniu modus vivendi zamożnego warszawskiego mieszczaństwa, ale wielowiekowa tradycja nie mogła pozostawać bez znaczenia.

Pewien niedosyt wywołuje zakończenie, wydaje się, że nazbyt lapidarne. Prezentuje pokrótce ewolucję obyczajów warszawskich burżua w omawianym okresie, ale nie wspomina o wielu istotnych kwestiach. Szkoda, że mocno fragmentaryczny jest aneks przedstawiający dane genealogiczne eminentnych rodów burżuazyjnych. Autorka umieszcza nie do końca czytelne wyjaśnienie, że zawarte w nim treści „mają jedynie charakter informacyjny i nie przedstawiają kompletnych danych genealogicznych” (s. 116). Dane są rzeczywiście poważnie niepełne, co w znaczny sposób zuboża tę część pracy. Dodatkowym natomiast materiałem wzbogacającym pracę jest trzynaście zdjęć przedstawiających najznacniejszych bohaterów opracowania.

Zastrzeżenia budzi także sposób wykorzystania źródeł i opracowań. W przeważającej części autorka w przypisach powołuje się wprawdzie na pamiętniki, listy i

² Por. K. J e d y n a k i e w i c z, *Osobowość i życie codzienne Tadeusza Kościuszki*, Łódź 1996 – tam autorka korzysta z bogatej literatury z zakresu nauk społecznych czy medycznych.

wspomnienia warszawskich potentatów, ale czerpie z nich w niewielkim stopniu. Zasadniczym materiałem źródłowym niezmiennie pozostaje korespondencja i pamiętnik warszawskiego księgarza F.W. Hoesicka, a przede wszystkim opublikowane w 1959 roku pamiętniki jego syna. Dwutomowe pamiętniki Ferdynanda Hoesicka poświęcone czasom młodości i domowi rodzinnemu przekazują niewątpliwie stosunkowo dokładny i pełny obraz życia zamożnego mieszczaństwa w owym okresie, ale autorka zbyt chyba pochopnie opiera większość swych tez na jednej pracy, choć nie można nie zgodzić się ze stwierdzeniem, że jest ona dokumentem epoki.

W podobny sposób autorka korzysta z obcojęzycznej literatury z zakresu historii rodziny. W bibliografii pojawia się kilkanaście prac niemieckojęzycznych, ale w pracy są one wymienione kilka razy nie wnosząc żadnych dodatkowych informacji. Założenia dotyczące wykorzystania ustaleń historyków w dziedzinie *Geschichte von unten* nie są zresztą sprecyzowane. We wstępie bowiem znaleźć można informację, iż „praca nie ma charakteru i ambicji pracy porównawczej. Chodzi raczej o konfrontację metod i rezultatów badań” (s. 12). Nieco dalej zaś autorka podaje, że „próbowała odnieść się do cech charakteryzujących burżuazję niemiecką lub angielską” (s. 16). Mimo deklaracji przeprowadzenia porównań w zakresie struktury rodziny, reguł rządzących życiem wewnątrzrodzinnym i form aktywności poza domem, trudno odszukać w tekście takie paralele.

Mimo powyższych uwag krytycznych należy podkreślić, iż praca M. Siennickiej zasługuje na uwagę. W warstwie językowej zwraca uwagę poprawny język, co obok atrakcyjności tematu sprawia, że książkę czyta się z przyjemnością. Wnioski wyciągnięte przez autorkę służyć mogą porównaniom per analogiam z lokalną kulturą burżuazyjną innych ośrodków miejskich w Królestwie Polskim. Wydaje się jednak, że autorka nie wyczerpała obszernego wszak tematu i dlatego publikację tę należy traktować jako przyczynkowe ujęcie mogące stanowić bodziec dla dalszych badań.

Aneta Bóldyrew

Wojciech Jabłonowski, *Warszawska Straż Ogniowa (1836-1839)*, Wydawnictwo Komendy Głównej Państwowej Straży Pożarnej, Warszawa 2001.

Komenda Główna Państwowej Straży Pożarnej stała się na przestrzeni ostatnich kilku lat wiodącą instytucją w zakresie dokumentowania dziejów polskiego pożarnictwa. Jej nakładem ukazało się już kilka bardzo wartościowych publikacji naukowych i popularnonaukowych, wydatnie wzbogacających naszą wiedzę o dziejach tego największego ruchu społecznego II połowy XIX i XX wieku.

Wydawnictwa KG PSP cechuje wysoki poziom opracowania edytorskiego oraz bardzo starannie opracowana szata graficzna. Jest to zasługą wąskiego zespołu wydawniczego na czele ze Stanisławem Bieleniem, Bogdanem Przysłupskim, Dariuszem Bednarkiem i Rafałem Adamcem.

Warszawska Straż Ogniowa, powstała w 1836 r., należy do rzędu najstarszych